

VÁLÁS

MAKAY ZSUZSANNA

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- » 2016 óta a válások száma Magyarországon tartósan 20 ezer alatt van, 2023-ban 16 700 válást mondtak ki.
- » Az átlagos életkor váláskor alig emelkedett az utóbbi években, 2022-ben 42,8 év volt a nők és 45,8 év a férfiak esetében.
- » 2022-ben a válásokkal végződő házasságok átlagosan 14,5 évig tartottak. 2020-ban az átlagos hossz 13,9 év volt.
- » A házasság első hét évében felbomlott házasságok aránya csökkent az utóbbi évtizedben. Míg a 2010-ben kötött házasságok 16%-a bomlott fel ennyi idő alatt, addig a 2015-ben kötött házasságok 12%-a. Más mutatók alapján is látszik az a tendencia, hogy az első években kisebb arányban válnak el a párok, aminek feltehetően az a magyarázata, hogy a korábbi évtizedekhez képest szelektívebbé vált a házasságkötés és nagyrészt azok az élettársak házasodnak össze, akik kapcsolata az első években már stabilnak bizonyult.
- » Ugyanakkor 2011-hez képest nőtt az elvált népesség aránya a teljes népességen belül. A 15 év feletti népesség 12,3%-a volt elvált családi állapotú 2022-ben, számuk meghaladta az 1 millió főt.
- » Az elvált nők aránya minden korcsoportban és iskolai végzettségtől függetlenül magasabb az elvált férfiakénál, mivel a férfiak a nőknél gyakrabban kötnek újabb házasságot. Az elvált népesség aránya az 50–59 éves korcsoportban a legmagasabb: körükben a nők 25, a férfiak 23%-a elvált családi állapotú.
- » Az elváltak közel negyede él élettársi kapcsolatban, ami sokkal gyakoribb a férfiak, mint a nők körében. Ugyanakkor a nők sokkal gyakrabban élnek együtt kiskorú gyermekükkel, így a férfiak körében magasabb az egyedül élők aránya.
- » A szülei válásában érintett kiskorú gyermekek száma és aránya csökkenő tendenciát mutat. 2022-ben 14 616 kiskorú gyermek élte meg szülei válását; a válások 53%-ában volt érintett legalább egy közös kiskorú gyermek.
- » Válás esetén 22%-ra nőtt a gyermekek „megosztott” elhelyezésének aránya a 2022-es adatok alapján. Feltételezéseink szerint ez inkább a közös felügyeleti jog gyakorlásának nagyobb mértékű elterjedését jelzi, mint a gyermekek gyakorlatban megvalósuló váltott elhelyezését mindkét szülőnél.

BEVEZETÉS

A válás a házasság bírósági felbontással való megszűnése. A házasság megszűnik az egyik házastárs halálával is, ám jelen fejezet a válásokról és az *elvált*^F népszerűség jellemzőiről szól. A házasság megszűnésének időpontja a házasságot felbontó ítélet jogerőre emelkedése, mely lehetőséget ad mindkét félnek, hogy újabb házasságot kössön.

Demográfiai szempontból egy olyan eseményről van szó, mely következtében a felek házas helyett elvált családi állapotúak lesznek. Ugyanakkor az elvált családi állapotúak nem fedik le az összes valaha elvált nő és férfi számát, hiszen akik újabb házasságot kötnek, ismét házas családi állapotúvá válnak. Emellett természetesen elváltként is élhetnek stabil élettársi kapcsolatban vagy párkapcsolatban.

Ma Magyarországon és Európában a válások elemzése egy sok szempontból szelektív populációt érintő esemény elemzését jelenti. A szelekció már a párkapcsolatok alakulásakor megtörténik: sokan nem lépnek házasságra, hanem a házassághoz hasonló *élettársi kapcsolatban*^F élnek partnerükkel. A házastársaknak is csak egy bizonyos részarányát érinti a válás. Ez ugyanakkor nem ad teljes képet a párkapcsolatok felbomlásáról, hiszen nem informál az élettársi kapcsolatok megszakadásáról.

Néhány évtizeddel ezelőtt, amikor a párkapcsolatban élők döntő hányada még házasként vetett véget a kapcsolatának, a párkapcsolatok bomlékonyságának vizsgálatát nagyrészt a házasságok felbomlásának tanulmányozása fedte le. Manapság külön kell tanulmányozni az élettársi kapcsolatokat, ami azért nehezebb, mert semmilyen hivatalos adatgyűjtés nem rögzíti őket. Kizárólag lakossági adatfelvételekből, népszámlálási adatgyűjtésekből, vagyis a megkérdezett lakosság saját válaszaiból tudunk levonni arra vonatkozó következtetéseket, hogy hányan és kik élnek élettársi

kapcsolatban (lásd a *Házasság, élettársi kapcsolat* c. fejezetet). Ezek a források jellemzően rögzítik az élettársi kapcsolatok kezdeti dátumát, ám „sorsukat”, esetleges megszűnésüket nem mindig lehet nyomon követni. A válásokkal kapcsolatban ezzel szemben rendelkezünk hivatalos adatokkal: a bíróságok a válási lap kitöltésével statisztikai célra rögzítik a felek és esetleges gyermekeik alapvető ismérveit, a házasságkötés és a jogerős bírósági ítélet idejét és a felbontás főbb adatait. Az élettársi kapcsolatok felbomlásával részletesen foglalkoztunk a 2021. évi Demográfiai Portréban, és mivel azóta nem került sor ezzel kapcsolatban újabb nagymintás adatgyűjtésre, így ezt jelen kötetben nem tárgyaljuk.

Ebben a fejezetben először bemutatjuk a válásra vonatkozó főbb magyarországi tendenciákat, majd röviden kitérünk az európai folyamatokra. Ismertetjük az elvált népszerűség egyes demográfiai ismérveit, majd bemutatjuk a válások bírósági lefolyását, és kitérünk a válásban érintett kiskorú gyermekekre: őket hogyan érinti a válás, és ez mennyire változott az utóbbi évek jogszabály-változásai hatására.

A VÁLÁSOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

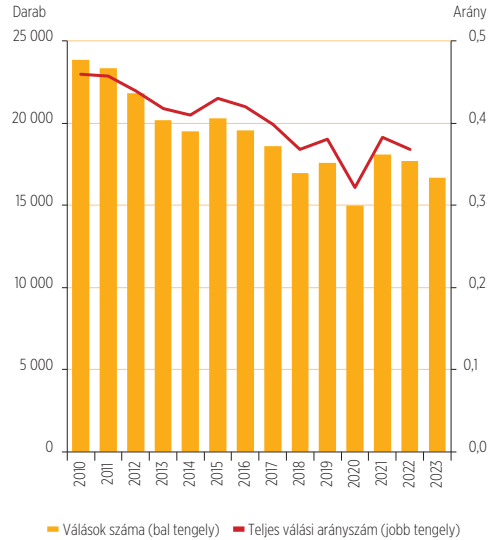
Magyarországon 1987-ben mondták ki a legtöbb válást, számszerűen közel 30 ezret. Azóta változó ütemben, de összességében csökkent a válások száma. 2000 és 2010 között átlagosan évente körülbelül 25 000 válást mondtak ki, majd 2010 után határozottabb csökkenés következett be. Miután 2014-ben 20 ezer alá esett a válások száma, 2016 óta számuk tartósan e küszöb alatt van (*1. ábra*). 2020-ban a koronavírus-járvány első évében (feltehetően a bíróságok korlátozott működése miatt) 15 ezernél is kevesebb válást mondtak ki, majd 2021-ben ez a szám 21%-kal nőtt, hiszen vélhetően

a 2021. év során elmaradt határozatokat is végrehajtották. Ezután folytatódott a korábbi csökkenő tendencia és 2023-ban 16 700 válást mondtak ki.

A Covid-időszakot figyelembe véve is látszik, hogy a válások száma kevésbé ingadozik, mint a házasságkötéseké, melyek száma 2018 és 2021 között erőteljesen nőtt, majd 2022 óta ismét csökkenésnek indult (lásd erről részletesebben a *Házasság, élet-társi kapcsolat* c. fejezetet). Ennek egyik magyarázata, hogy az adott évben kötött házasságok és válások száma egymástól függetlenül alakul, hiszen jellemzően nem ugyanazon párok válnak el egy adott évben, mint akik házasságot kötöttek. A válások száma egy adott évben nem a házasságkötések számától, hanem a házasságos népesség számától és válási magatartásuktól függ.

A válás gyakorisága többféle módon mérhető. A *teljes válási arányszám*^F a házasságkötések számát és a házasságtartamot is figyelembe veszi, ezáltal kiküszöböli az évenkénti változásokból adódó torzításokat. A házasságtartam az anyakönyvvezető előtt történő házasságkötés napja és a házasság felbontásával kapcsolatos bírósági ítélet jogerőre emelkedésének napja közötti időtartamot jelenti. Az arányszám azt feltételezi, hogy egy adott évben házasságra lépők házasságuk minden egyes évében akkora válási kockázatot élnek majd meg, mint az adott évben éppen elvált házaspárok. Így a házasság tartama szerinti válási arányok alapján becslést ad arra, hogy a házasságok hány százaléka ér véget válással. A teljes válási arányszám eddigi legmagasabb értékét 2008-ban érte el először, ekkor 0,46 volt, vagyis a házasságok csaknem fele esetében lehetett válásra számítani. 2011 után csökkent az arányszám, és ha figyelmen kívül hagyjuk a 2020-as Covid-évet, akkor azt látjuk, hogy a mutató 0,37–0,38 körül alakult az utóbbi 4 évben, vagyis a házasságok mintegy 37%-ában lehet válásra számítani (*1. ábra*).

1. ábra. A válások száma és a teljes válási arányszám

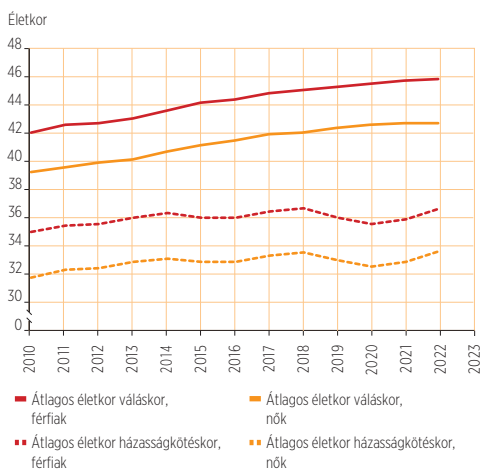
Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek.

A VÁLÁSOK ÉS AZ ELVÁLT FELEK FŐBB JELLEMZŐI

A 2019-ben elváltak 83%-ának ez volt az első válása, 15% másodjára és 2% harmadik vagy többedik alkalommal vált el. Az első alkalommal válók aránya az ezredforduló óta gyakorlatilag változatlan és az utóbbi időben kezdett minimálisan csökkenni, miközben valamelyest (egy százalékponttal) nőtt a második házasságukat felbontók aránya.

Az átlagos életkor váláskor 2022-ben 10 évvel volt magasabb, mint az átlagos életkor házasságkötéskor, és 2020-ig évről évre emelkedett, annak ellenére, hogy a házasságkötés átlagos életkorának emelkedése már korábban megállt (*2. ábra*). Így a két átlagos életkor közötti különbség nőtt a 2010-es években, 2013-ban 7,2 év volt. 2022-ben a válás kimondásakor a nők átlagosan 42,8, a férfiak pedig 45,8 évesek voltak.

2. ábra. Átlagos életkor házasságkötéskor és váláskor nemek szerint

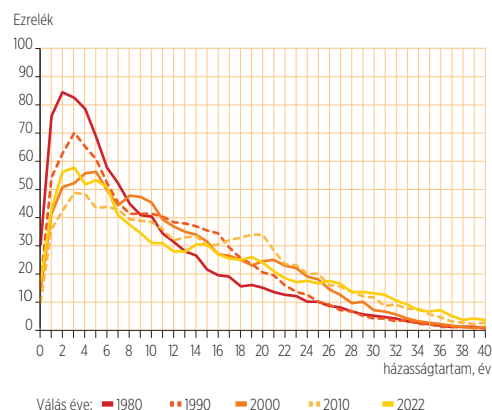
Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek.

A váláskori átlagos életkor növekedését egyrészt az magyarázza meg, hogy – az utóbbi éveket kivéve – hosszú távon, az 1990-es évek óta megfigyelhető volt a házasságkötési életkor növekedése is, másrészt, hogy egyre hosszabb házasság után válnak el a házaspárok. 2022-ben a válásokkal végződő házasságok átlagos tartama 14,5 év, míg 2010-ben ez még 13,9 év volt.

Az utóbbi évtizedben ugyanakkor az átlagos házasságtartam növekedése megállt, és a házasságtartam szerinti válási arányszámok viszonylag stabilak. Ennek szemléltetésére kibővítjük az időtávot és visszamegyünk egészen az 1980-ban kimondott válásokig. Az ebben az évben (és az egész 1980-as évtizedben) kimondott válások nagyobb arányban érintették a rövid házasságokat, majd ez a tendencia megfordult és erőteljesen csökkent a házasság első néhány évében kimondott válások aránya (3. ábra). Megfigyelhető, hogy ezer 1980-ban kimondott válásból 275-öt az első három évben bontottak fel. 1990-ben ez a szám 205, 2000-ben 160, 2022-ben pedig 174 volt. Vagyis a korai házasságok felbontása nagymértékben visszaesett az 1990-

es évek óta, azóta gyakoriságuk viszonylag stabil, noha valamennyi ingadozás megfigyelhető az egyes években.

3. ábra. Válási arányszám házasságtartam és a válás éve szerint

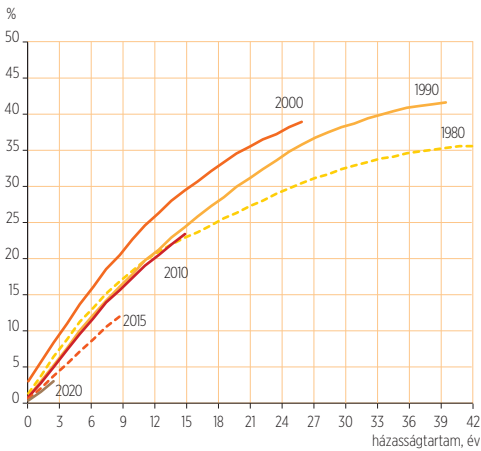

Forrás: KSH népmozgalmi adatok, saját számítás.

A házasságkötés éve és a házasságtartam együttes figyelembevételkor ráadásul összességében is a házasságok nagyobb stabilitása tűnik fel, szemben az azt megelőző trendekkel. Az 1980-as házassági kohorszokhoz képest ugyanis az 1990-ben és 2000-ben kötött házasságok bomlékonysága nőtt: míg az 1980-ban kötött házasságok 30%-a bomlott fel az első 20 évben, addig a 2000-ben kötöttek közel 40%-a (4. ábra). Ugyanakkor a 2000-ben kötött házasságokhoz viszonyítva a 2010-ben házasodott párok körében csökkent a kapcsolatok instabilitása a házasság első 12 évében: a 2000-ben frigyre lépők 29%-a vált el az első 12 év során, míg a 2010-ben házasulóknak a 23%-a. A házasság első hét évében a 2010-ben kötött frigyek 16%-a bomlott fel, míg a 2015-ben kötöttek 12%-a. A 2015-ben és 2020-ban kötött házasságok esetében (melyek alakulását csak hét, illetve két évig tudjuk egyelőre követni) folytatódni látszik az a tendencia, hogy az első években kisebb arányban válnak el a párok. Ennek feltehetően az a magyarázata, hogy a korábbi évtizedekhez képest szelek-

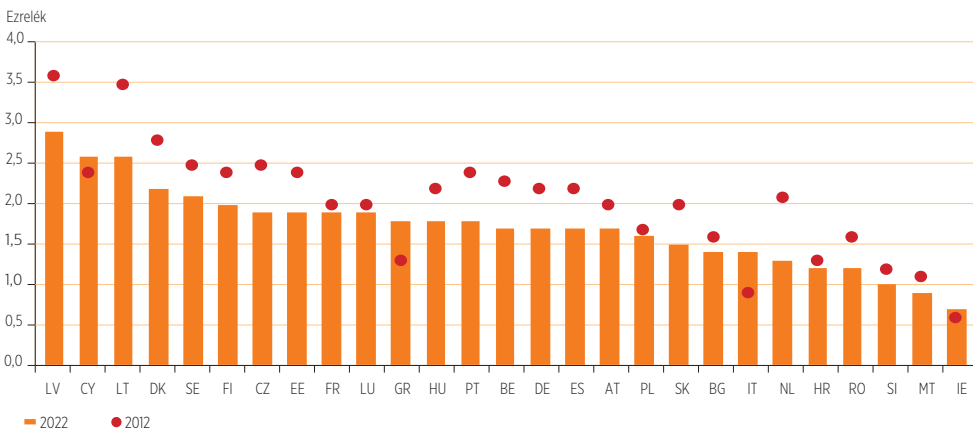
tívebbé vált a házasságkötés, hiszen nőtt a párkapcsolat létesítése és a házasságkötés között eltelt idő (Murinkó és Spéder, 2021). Ami azt is jelenti, hogy az instabil élettársi kapcsolatok házasságkötés nélkül bomlottak fel a kapcsolat első éveiben, és csak a stabilabb kapcsolatokban következett be házasságkötés.

4. ábra. A felbomlott házasságok kumulált aránya a házasságkötés éve és a házasság tartama szerint

Forrás: KSH népmozgalmi adatok, saját számítás.

5. ábra. A nyers válási arányszám Európában

Megjegyzés: Korábbi adatok az alábbi országokra vonatkozóan: Dánia (2021), Németország (2020), Ausztria (2019), Ciprus (2016), Franciaország (2017), Írország (2017), Görögország (2017).

Forrás: Eurostat.

VÁLÁSI TENDENCIÁK EURÓPÁBAN

Európában a válási számok és tendenciák igen eltérők és nincsen megfigyelhető regionális mintázat. A legmagasabb válási arányszámok két balti államban (Litvánia és Lettország), valamint Cipruson és Észak-Európában (Dánia, Svédország, Finnország) figyelhetők meg, míg a legalacsonyabbak Írországban, valamint Európa középső-keleti és déli részén (Szlovénia, Románia, Horvátország, Málta). Magyarország az európai átlag közelében helyezkedik el.

Az eltérő szabályozások nagymértékben befolyásolják a válások számát. Máltán például csak 2011 óta lehet elválni, és a bíróság – az ír törvényekhez hasonlóan – csak akkor bonthatja fel a házasságot, ha a felek már legalább egy éve külön élnek. A szigorú szabályozás egyértelműen tükröződik az alacsony válási arányszámokban (5. ábra). Hasonló rendelet volt érvényben Olaszországban is, ahol 2015-ben törölték el a válás feltételeként, hogy a házaspár már huzamosabb ideig külön éljen. 2012-ben a többi országhoz képest Olaszországban alacsony volt a teljes válási arányszám, ami később megnőtt, de továbbra is viszonylag alacsony maradt 2022-ben.

Az utóbbi évtizedben Európa-szerte csökkent a válási hajlandóság, hiszen az EU 28-ban 1990-ben 1,6, míg 2010-ben 2, 2022-ben pedig 1,6 ezrelék volt a *nyers válási arányszám*^F. 2012-höz képest szinte minden országban csökkent ez az érték; Olaszországon kívül csupán Görögországban figyelhető meg nagyobb mértékű növekedés.

AZ ELVÁLT CSALÁDI ÁLLAPOTÚ NÉPESSÉG JELLEMZŐI

Míg a KSH népmozgalmi statisztikája évente gyűjti és közli a válások számát, addig a népszámlálások alkalmával adódik lehetőségünk a teljes népesség családi állapot szerinti keresztmetszeti áttekintésére. A népesség hivatalos családi állapot szerinti megoszlását a házasságban élők, a házasságot még soha nem kötött nőtlenek és hajadonok, illetve a házasságukból özvegyülés vagy válás útján kilépők aránya határozza meg. Az adott kategóriák mögött meghúzódó életutak azonban sokfélék lehetnek: egyesek megözvegyülnek; mások elválnak, majd újrَاهázasodnak, illetve házasságban élnek, de mégis külön. A jelenlegi családi állapotuk azonban nem érzékelteti ezt a sokféle valós élethelyzetet és múltbeli folyamatot. Viszont a hivatalos, jogilag értelmezett családi állapotot, illetve ennek időbeli változását csak ezen adatokkal tudjuk szemléltetni.

Ebben a részben a legfrissebb, 2022. évi népszámlálási adatok alapján azon népesség demográfiai jellemzőit mutatjuk be, akik ekkor elvált családi állapotúak voltak, de válásukra bármelyik korábbi évben sor kerülhetett. Adatainkat az előző népszámlálási adatokhoz hasonlítjuk, hogy egy hosszabb időtávból is áttekinthessük, mely csoportokban történtek kisebb-nagyobb változások.

2022-ben az elvált népesség aránya a 15 évesnél idősebb népesség körében 12,3%,

számuk pedig 1 millió 8 ezer 15 fő volt. Az 1990 óta lezajlott népszámlálási években még sosem volt ilyen magas az elváltak száma és aránya, de – a válások számának csökkenését tükrözve – 2011-hez képest csak 28 ezer fővel nőtt a számuk, míg a korábbi évtizedben a növekmény meghaladta a 200 ezret (*1. táblázat*).

1. táblázat. A 15 éves és idősebb elvált népesség száma és aránya a 15 év feletti népességen belül

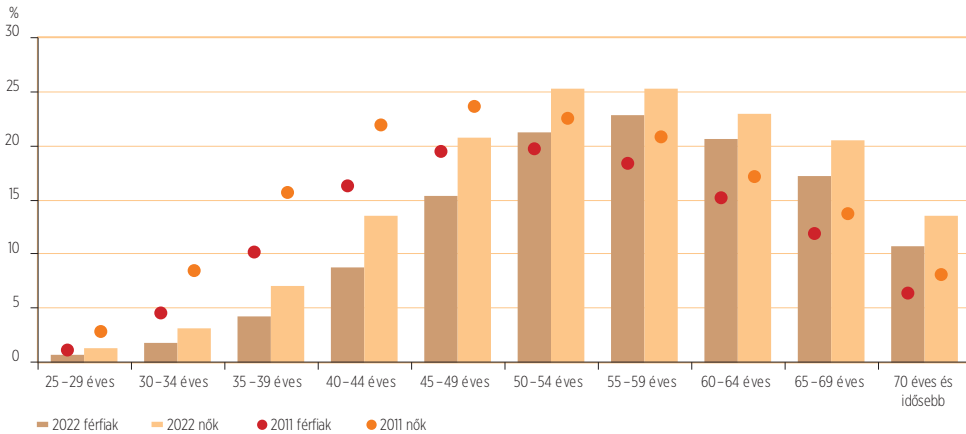
	Az elvált népesség száma, fő	Az elvált népesség aránya a 15 éves és idősebb népességen belül, %
1990	607 216	7,4
2001	758 030	8,9
2011	980 663	11,6
2022	1 008 915	12,3

Forrás: KSH, Népszámlálás 1990, 2001, 2011, 2022; saját számítás.

Az elvált nők aránya minden adatfelvételi évben magasabb volt az elvált férfiakénál. Ez összefügg azzal, hogy a női várható élettartam magasabb, mint a férfiaké, valamint hogy az elvált nők kisebb arányban kötnek újra házasságot, mint a férfiak: míg 2022-ben 1000 elvált férfiból 30 kötött újra házasságot, addig a nők közül csak 19 (KSH Demográfiai évkönyv, 2022). Az elvált férfiak és nők arányában mért különbség 2022-ben 3,2 százalékpont, mely különbség nagyobb a 2011-ben és 2001-ben mért értéknél.

Az elvált nők aránya minden egyes korcsoportban magasabb, mint az elvált férfiaké és az 50–54 éves, valamint az 55–59 éves korcsoportokban meghaladja a 25%-ot. A férfiak esetében is ebben a két korcsoportban a legmagasabb az elváltak aránya, 21, illetve 23%-os részaránnyal. 2011 óta a fiatalabb, 49 év alatti korcsoportokban csökkent, míg az e felettekben nőtt az elváltak aránya egyazon korcsoporton belül mind a férfiak, mind a nők körében (*6. ábra*). Ennek következményeként min-

6. ábra. A 25 éves és idősebb elvált népesség aránya az egyes korcsoportokon belül nemeként

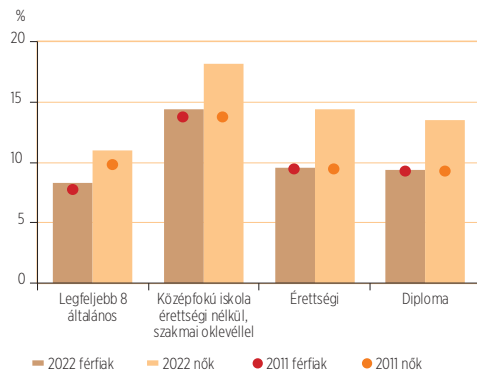

Forrás: KSH, Népszámlálás 2011 és 2022, saját számítás.

den ötödik 65–69 éves nő elvált, míg a 70 éves és idősebb nők körében az elváltak aránya 14%. Férfiak esetében e két csoportban 17, illetve 11% az elváltak aránya. Az elvált népesség idősödése egyrészt a már említett házasságtartam-meghosszabbodással, másrészt pedig a várható élettartam javulásával magyarázható. (A legfiatalabb, 15–24 éves korosztályban fél százalék alatt volt az elváltak aránya az előző években is. További elemzéseinkben rájuk nem térünk ki külön, hogy az alacsony elemszámon bemutatott százalékok ne lehessenek félrevezetőek.)

Ha az iskolai végzettség szerinti csoportokat vizsgáljuk, a következőket látjuk: arányaiban a legtöbb elvált családi állapotú nő és férfi a középfokú, de nem érettségizett, szakmai oklevéllel rendelkezők csoportjába tartozik, ráadásul náluk figyelhető meg a leglátványosabb növekedés is a 2011 és 2022 közötti időszakban, ami főként a nők körében szembetűnő. Az elvált nők aránya minden iskolázottsági csoporton belül magasabb a férfiakénál, és a különbség a középfokú végzettségűektől felfelé jellemzően mintegy 4 százalékpontos (7. ábra).

7. ábra. A 15 éves és idősebb elvált népesség aránya iskolai végzettségi csoportokon belül nemeként

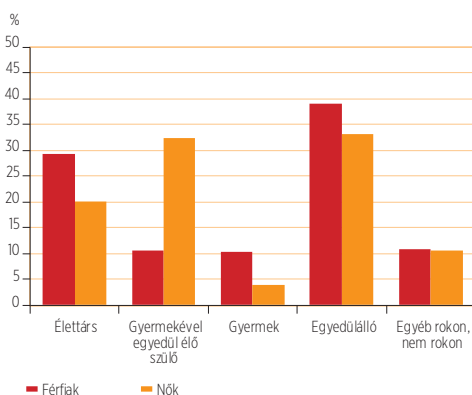

Forrás: KSH, Népszámlálás 2011 és 2022, saját számítás.

A népesség családban, háztartásban betöltött státusza vagy szerepe (az ún. *családi állás*^F) alapján képet kaphatunk arról, hogy az elvált nők és férfiak egyedül élnek-e vagy élettárral, illetve az elvált szülők milyen arányban nevelik egyedül gyermeküket. Továbbá azt is láthatjuk, hogy ők maguk milyen arányban töltenek be még mindig vagy esetleg újra gyermeki státuszt (azaz válás után szüleik gyermekeként élnek a háztartásban, párjuk és saját gyermek nélkül).

Kirajzolódik továbbá, hogy az elvált családi állapotú népesség nem feltétlenül él egyedül. Közülük többen válás után nem házasodnak újra, hanem élettársi kapcsolatot létesítenek. 2022-ben az elvált népesség 23,8%-a élt élettársi kapcsolatban, ami sokkal nagyobb arányban jellemző a férfiakra (29%), mint a nőkre (20%) (8. ábra). Ahogy korábban láttuk, előbbiek esetében az újránházasodás is gyakoribb, tehát összességében az elvált férfiak gyakrabban élnek ismét együttélő párkapcsolatban, mint az elvált nők. Ugyanakkor gyakrabban élnek egyedül is. 2022-ben az elvált népesség 35%-a egyszemélyes háztartásban élt, melynek közel 40%-a férfi. Ez azzal magyarázható, hogy az elvált nők gyakrabban élnek gyermekükkel: mintegy harmaduk neveli egyedülálló szülőként gyermekét, míg ez az arány a férfianál 11%. 2016-hoz képest alig történt e tekintetben változás: akkor a nők 36%-a, míg a férfiak 9%-a volt egyszülős család felnőtt tagja. Szüleivel, gyermekként él minden tizedik férfi válás után, míg ez a nők esetében nem éri el a 4%-ot.

8. ábra. Az elvált népesség megoszlása családi állás szerint a háztartásban élő 15 éves és idősebb népességben belül, 2022

Forrás: KSH, Népszámlálás 2022, saját számítás.

A HÁZASSÁGI BONTÓPEREK LEZAJLÁSA ÉS A GYERMEKEK ELHELYEZÉSE

A továbbiakban visszatérünk a válási esemény elemzésére (elemzési egységünk az adott évben lezajlott válások), és megnézzük, hogy hogyan zajlanak a házassági bontóperek, a gyermekek érintettsége mennyiben változott az utóbbi években, és jellemzően kinél helyezik el őket a válás után.

A bontópereket többségében a feleségek nyújtják be. 2000-ben és 2010-ben az esetek közel 70%-ban ez volt a jellemző. Ugyanakkor 2022-re ez az arány csökkent és az esetek kevesebb, mint kétharmadában nyújtották be a nők a válókeresetet (2. táblázat).

2. táblázat. A keresetet indító fél az ítélet jogerőre emelkedésének éve szerint

	Férj	Feleség
2000	30,1	69,9
2010	30,8	69,1
2022	36,0	64,0

Megjegyzés: A két oszlop nem minden esetben fedi le a keresetek 100%-át, mert bizonyos esetekben az ügyész, illetve más személy indítja el azt.

Forrás: KSH népmozgalmi adatok, saját számítás.

A válások egyre nagyobb hányada zajlik le úgy, hogy nem érintett házasságból született kiskorú gyermek. 2022-ben ez a válások 47%-ánál volt így, míg 2000-ben a 38%-ot sem érte el ez az arány (3. táblázat). Ennek az az egyik magyarázata, hogy csökken a termékenység, a másik pedig, hogy nő a házasságtartam, tehát elképzelhető, hogy a válás nagykorú gyermekeket érint nagyobb arányban. Erre vonatkozóan

nem rendelkezünk pontos adatokkal, mert a válási statisztika csak a kiskorú közös gyermekeket, valamint a valaha élveszületett, de nem feltétlenül a (volt) házastárssal közös gyermekek számát rögzíti.

2022-ben a válások 30%-ában egy, 18%-ában két kiskorú gyermek volt érintett, az esetek mintegy öt százalékában pedig nagycsaládok váltak szét.

3. táblázat. A válások megoszlása az életben levő közös kiskorú gyermek(ek) száma szerint

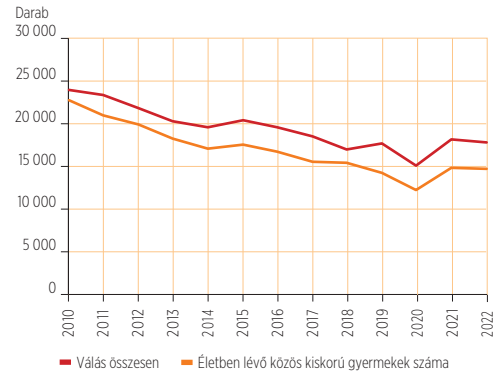
	Daráb				
	Nincs gyermek	1 gyermek	2 gyermek	3 vagy több gyermek	Összesen
2000	37,8	35,4	21,6	5,2	100,0
2010	40,5	32,0	21,1	6,4	100,0
2022	47,2	29,8	17,7	5,3	100,0

Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek.

Össességében elmondható, hogy 2008 óta számottevően csökkent a szülei válása által érintett kiskorú gyermekek száma: 2022-ben összesen 14 616 gyermek volt érintett, míg 2008-ban 24 ezer (9. ábra). Az ábrán 2020 után megfigyelhető emelkedő tendencia valószínűleg a koronavírus-járvány utóhatása olyan szempontból, hogy ebben az évben sokkal kevesebb válást mondtak ki, majd a rákövetkező évben az elmaradt bírói ítéletek valószínűleg pótlásra kerültek.

Életkor szerinti megoszlásuk azt mutatja, hogy emelkedik a szülei válását nagyobb gyermekkorban megélők aránya: míg 1990-ben az érintett gyermekek harmada 7 évnél fiatalabb volt, addig arányuk 2022-re 28%-ra csökkent, és 72%-uk immár 7 és 18 év között van, amikor szülei házassága felbomlik (Demográfiai évkönyvek).

9. ábra. A válások száma és a válás által érintett közös kiskorú gyermekek száma

Forrás: KSH népmozgalmi adatok, saját számítás.

A Polgári törvénykönyv 2013-as módosítása során megváltoztak a kiskorú gyermekek elhelyezésére vonatkozó szabályok. Korábban, ha a szülők úgy döntöttek, hogy elválnak, illetve megszüntetik az életközösségüket, mindenképp arról kellett dönteniük, hogy gyermeküket melyik szülőnél helyezik el. Az elhelyezés azt jelentette, hogy az a szülő gyakorolta a szülői felügyeleti jogokat, akinek a háztartásában maradt a gyermek, a különélő szülő felügyeleti jogai pedig szüneteltek (kivéve néhány nagyon fontos kérdést, melyekben a különélő szülő döntési joga továbbra is megmaradt). A bíróság nem rendelhetett el közös felügyeleti jogot, azt csak megegyezéssel lehetett kötni. A 2014-ben bevezetett változtatás ezzel szemben alapvetőnek tekinti a különélő szülők közös felügyeleti jogát. A közös felügyelet a gyermeket érintő fontos kérdésekben való döntési együttműködést jelenti, és nem azt, hogy a gyermek felváltva lakik mindkét szülőjénél.

2022-ben további jogszabályváltozás történt, aminek következtében már az egyik szülő kérelmére is elrendelheti a bíróság a

közös felügyeletet és a váltott gondoskodást, amennyiben az a gyermek érdekében áll. Vagyis azt, hogy a gyermek közel azonos időtartamot töltsön mindkét szülőjénél és a gyermekneveléssel kapcsolatos jogok és kötelezettségek a gyakorlatban is egyformán terheljék a szülőket. Korábban ezt a bíróság csak a szülők egyetértése esetén rendelhette el. A jogszabályváltozás – az élet egyéb területeihez hasonlóan – a szülői szerep tekintetében is a férfiak és nők egyenjogúságát hivatott biztosítani.¹ Másrészt figyelembe veszi a gyermekek azon jogát², hogy mindkét szülőjükkel személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthassanak fenn, feltéve, hogy ez nem ellenkezik a gyermek legfőbb érdekével (Szeibert, 2022.). A korábbi, főként anyáknak kedvező jogi környezet tehát átalakult, és a szülők – amennyiben párkapcsolatuk felbomlik – immár egyenlő mértékben kötelesek gondoskodni gyermekeikről és felelősek azok neveléséért. Ez melleleg független attól, hogy válásról vagy az élettársi kapcsolat felbomlásáról van-e szó, hiszen a gyermekelhelyezéssel kapcsolatos jogszabályok ugyanúgy vonatkoznak az élettársi kapcsolat megszakadására is. Szakértőkkel történt mélyinterjúk ugyanakkor azt mutatták, hogy „a szakértők a váltott gondoskodás lassabb elterjedését várják, mivel erősen hatnak a tradicionális szülői szerepfelfogások mind az érintett népeség, mind a bíróságok körében” (Monostori, 2023). Csak a következő évek adatai fogják megmutatni, hogy hogyan változnak majd a gyerekekkel kapcsolatos bírósági döntések. Az új eljárásrendet ugyanis a 2022. január 1. napján és azt követően indult bírósági eljárásokban kell alkalmazni;

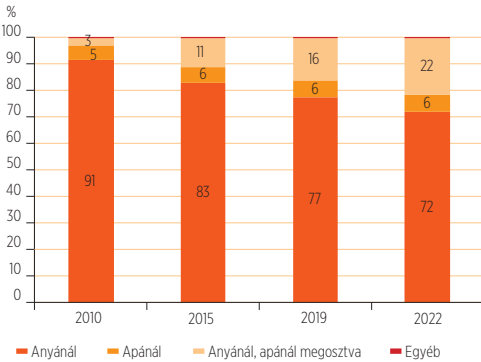
az itt bemutatott 2022-es adatokon tehát még kevésbé várható hatásuk. Szükséges lenne ugyanakkor a válási adatlap frissítése, ugyanis a válási statisztika sem a 2014-es sem a 2022-es változáshoz nem alkalmazkodott, és a bíróságok továbbra is arra vonatkozóan szolgáltatnak adatot, hogy a gyermeket „*hol helyezték el?*”, miközben ez a kifejezés már messze nem tükrözi a bíróságok eljárásrendjét. A bíróságoknak ugyanis a közös vagy kizárólagos felügyeletről, előbbi esetben a gyermek lakhelyéről, és a külön élő szülővel való kapcsolattartás rendjéről kell döntenük. Márpedig a statisztikai lapon tovább vitt megfogalmazásból nem derül ki egyértelműen, hogy a felügyeleti jogok megosztása vagy pedig a gyermek lakhelyének kijelölése kerül-e bele a statisztikába, ami félreértelmezésre adhat okot.

A *10. ábrát* ennek fényében kell szemlélni: a 2022-es adatok szerint 2010-hez képest számottevően és folyamatosan nőtt a „megosztott” elhelyezés aránya, ám feltételezéseink szerint ez inkább a közös felügyeleti jog gyakorlásának nagyobb mértékű elterjedését jelzi, mint a gyermekek váltott elhelyezését. 2022-ben már a válások 22%-ban „megosztva” helyezték el a gyermekeket; míg az esetek csupán 3%-ában történt így 2010-ben (*10. ábra*). Ugyanakkor lényegében nem változott a csak apánál történő gyermekelhelyezések aránya, ami 6%-ot tesz ki. Igen ritka tehát – és időben változatlan – hogy a bíróság az anyát ne tartsa alkalmasnak a gyermek nevelésére, illetve hogy egyéb oknál fogva az anya ne vegyen részt a gyermek gondozásában.

¹ 2079. sz. határozat (2015), melyet az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 36. ülészakán, 2015. október 2-án fogadott el.

² Gyermekjogi egyezmény 9. cikk 3. pont.

10. ábra. A bírósági döntések megoszlása a gyermek elhelyezésével kapcsolatban

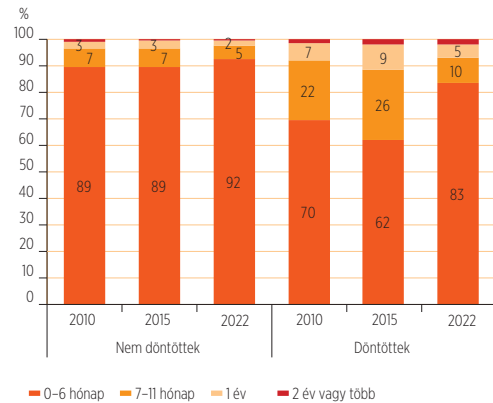
Forrás: KSH népmozgalmi adatok, saját számítás.

A házassági bontóperek hossza erőteljesen összefügg azok jellegével. Közös megegyezés esetén sokkal rövidebb a per, mint a tényállásos bontóperekénél, melyek során a bíróságnak a házasság megromlásához vezető folyamat egészét fel kell tárnia annak megállapítása érdekében, hogy a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott-e. A bontóperek hosszát a gyermekek életkora is befolyásolja: amennyiben a házasságból született közös gyermek még kiskorú, a házasság leghamarabb a második tárgyaláson bontható fel.

Amennyiben a bíróságnak nem kell döntenie gyermekelhelyezéséről, úgy a bontóperek több, mint 90%-a hat hónap alatt lezajlik, mely arány valamelyest nőtt 2010

óta (11. ábra). A perek döntő hányada abban az esetben sem húzódik több évig, amennyiben a bíróságnak döntenie kell ezügyben: 83% véget ér fél év alatt, 93% pedig egy éven belül, ahol szintén csökkenő tendencia figyelhető meg. Amennyiben a válásra közös megegyezéssel kerül sor (és az egyezségben a gyermekelhelyezésről is megállapodtak a felek), a bíróság egyezségüket jóváhagyja és a per ideje feltehetően viszonylag rövid lesz. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy ritka a hosszú, évekig elhúzódó perek részaránya, hiszen a válások döntő hányada közös megegyezésen alapul (Grád et al., 2007).

11. ábra. A házassági bontóperek időtartam szerinti megoszlása aszerint, hogy a bíróság döntött-e gyermekelhelyezéssel kapcsolatban

Forrás: KSH népmozgalmi adatok, saját számítás.

A VÁLTOTT GONDOSKODÁS ELTERJEDÉSE ÉS JOGI HÁTTERE EURÓPÁBAN

A váltott gondoskodás szerint nevelt gyermekek arányával kapcsolatban kevés megbízható adattal rendelkezünk. Ennek egyik oka, hogy az élettársi kapcsolatok felbomlása után nem feltétlenül derül ki a statisztika számára „hivatalosan”, hogy milyen megállapodás szerint nevelik tovább a szülők a gyermekeiket (noha a legtöbb országban az élettársak is kérhetik, hogy a gyermekelhelyezéssel kapcsolatos kérdéseket a bíróság döntse el). Márpedig számos országban a gyermekek mintegy fele élettársi kapcsolatba érkezik. A másik ok, ahogy a magyar példán is láttuk, hogy a bíróságok nem rögzítik teljesen pontosan a gyermekek elhelyezésére vonatkozó adatokat. Ezért kutatások próbálják megbecsülni, hogy a gyermekek hány százaléka nevelkedik ilyen családi konfigurációban.

A kutatások becslése szerint a gyakorlat Svédországban és Belgiumban a legelterjedtebb, ahol szülei szétköltözése után a gyermekek mintegy 40%-a váltott gondoskodásban nevelkedik. Ezután következik Norvégia (25–30%-os értékkel), valamint Dánia és Hollandia, ahol ez minden ötödik gyereket érinthet (Monostori, 2022).

A gyermekelhelyezés jogi szabályozása szintén igencsak eltérő az egyes országok között, de az utóbbi két évtizedben az az egységes tendencia látszik kirajzolódni, mely szerint az apák egyre nagyobb szerepet kapnak a gyermekekkel kapcsolatos döntésekben (a közös

felügyeleti jogok révén), és a mindennapokban is jobban megélhetik szülői szerepüket a váltott gondoskodás vagy bővített kapcsolattartás tekintetében.

Az egyik meghatározó jogi különbség az országok között arra vonatkozik, hogy a váltott gondoskodást elrendelheti-e a bíróság a gyermek érdekében hivatkozva úgy, hogy nincs ezzel kapcsolatban egyetértés a szülők között (vagyis az egyik szülő ellenzi ezt a fajta megoldást). Ez a lehetőség nyitva marad a bíróságok előtt például Belgiumban, és az új magyar szabályozás is ad erre lehetőséget. Ez esetben a legszorosabb együttműködést igénylő megoldás születik úgy, hogy közben a viszony konfliktusos. Egyes kutatások szerint kétséges, hogy ebben az esetben a szülők mennyire tudnak együttműködni egymással, illetve hogy valóban a gyermek érdekét szolgálja-e a váltott gondoskodás. Franciaországban az a megoldás született, hogy a végső döntés előtt próbaidőre (jellemzően 6–8 hónapra) bevezethetik a váltott gondoskodást. Ez azonban egyes kutatások szerint újabb kérdéseket vet fel. Így megfigyelhető, hogy sok esetben a szülők ezt az időszakot az általuk kért megoldás sikerességének bizonyítására használják fel, és ez nem garantálja a váltott gondoskodás hosszú távú sikerét. Ugyanakkor ezt a folyamatot sokszor családi mediáció is segíti, ami sok esetben hozzájárul a helyzet mindenki számára megfelelő megoldásához (Juston, 2014).

Sok más szempont szerint is zajlanak kutatások a témáról, melyekről Monostori Judit (2021) tanulmánya nyújt részletes áttekintést.

FOGALMAK

Családi állás: A családi állás azt fejezi ki, hogy az adott személlyel együtt élők milyen rokoni kapcsolatban vannak egymással. Ennek segítségével állíthatók össze a családi összetételre vonatkozó változók, amelyek megmutatják, hogy valaki együtt él-e a partnerével (házastársként vagy élettársként), együtt él-e a gyermekeivel, szüleivel. Míg a 2022. évi népszámlálást megelőző időszakban ezeket az adatokat háztartási szinten gyűjtötték, addig 2022-ben csupán cím szinten.

Elvált: Az a személy, akinek házasságát jogerőre emelkedett bírói ítélet bontotta fel, újabb házasságot nem kötött, és nem létesített bejegyzett élettársi kapcsolatot.

Élettársi kapcsolat: Élettársi kapcsolatot fenntartó az a személy, aki házasságkötés nélkül, tartósan, házasságszerű kapcsolatban él, függetlenül nemétől és családi állapotától.

Nyers válási arányszám: Az adott évben jogerőre emelkedett válások ezer lakosra jutó száma egy adott populációban, az évközépi népességre számítva.

Teljes válási arányszám: A teljes válási arányszám azt mutatja meg, hogy a megfigyelt időszakban (általában egy év alatt) kötött házasságokra átlagosan hány válás jutna, amennyiben az adott naptári évben a házasságkötés óta eltelt idő szerint számított (más szóval házasságtartam-specifikus) válási arányszámok változatlanul fennmaradnának. Az eljárás arra a feltételezésre épül, hogy az adott évben házasságra lépők házasságuk minden egyes évében ugyanakkora válási kockázattal szembesülnek, mint az adott évben – különböző házasságtartam után – elvált házaspárok.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Grád A., Jánoskúti G., és Kőrös A. (2007). Tévhitek kontra valóság: Mi az igazság a gyermekelhelyezések terén a statisztikai adatok fényében. *Családi Jog*, 5, 17–20.
- Juston, M. (2014). La résidence alternée : un droit des parents subordonné à l'intérêt de l'enfant. *Journal du droit des jeunes*, 332, 20–21. <https://doi.org/10.3917/jdj.332.0020>
- Makay Zs. és Murinkó L. (2021). Válás, élet-társi kapcsolatok felbomlása. In Monostori J., Óri P., Spéder Zs. (szerk.), *Demográfiai Portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest 29–43.
- Monostori J. (2021). Váltott gondoskodásban nevelő külön élő szülők és gyermekeik, Szakirodalmi áttekintés. *Demográfia*, 64(4), 233–269.
- Monostori J. (2023). Váltott gyermekgondoskodás szakértői szemmel. *Socio.Hu Társadalomtudományi Szemle*, 13(2), 1–27. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2023.2.1>
- Murinkó L. és Spéder Zs. (2021). Párkapcsolatok, házasságkötés. In Monostori J., Óri P., Spéder Zs. (szerk.), *Demográfiai Portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 9–28.
- Szeibert O. (2022). Váltott gondoskodás – egyenlő helyzet a különélő szülők számára, In <https://ptk2013.hu/szakcikkek/szeibert-orsolya-valtott-gondoskodas-egyenlo-helyzet-a-kulonelo-szulok-szamara/5702> 2022. 01. 03.